

A vintage photograph of a beach scene. In the foreground, a person is sitting on the sand next to a large, striped beach umbrella. The beach is wide and sandy, with several other people scattered in the distance. The background shows the ocean and a clear sky. The text is overlaid on the top half of the image.

Volker
Weidermann
Ostende
1936 – Léto
jednoho
přátelství

HOST

TADY NAHOŘE U MOŘE JE LÉTO, NA SLUNCI ZÁŘÍ barevné plážové domky. Stefan Zweig sedí v lodžii ve třetím patře bílého domu na širokém bulváru v Ostende. Dívá se na moře. Vždycky o tom snil, o tom širokém pohledu do léta, do prázdna, kdy bude jen psát a pozorovat. O poschodí výš bydlí jeho sekretářka Lotte Altmannová, která je už dva roky také jeho milenkou, zanedlouho sejde dolů a přinese psací stroj, on jí bude diktovat svou legendu a přitom se stále vracet k místu, kde to pořád nějak drhne, a Zweig nebude vědět, co s tím. Takhle je to už několik týdnů.

Možná by si věděl rady Joseph Roth. Starý přítel, kterého později potká v bistru jako každé odpoledne onoho léta. Nebo někdo jiný, někdo z posměváčků, cyniků, milovníků, sportovců, pijáků, řečníků, mlčících pozorovatelů. Někdo z těch, kteří vysedávají tam dole, na bulváru v Ostende, a čekají na to, až se budou moci vrátit

do vlasti. Kteří si den co den lámou hlavu otázkou, jak by mohli přispět k tomu, aby se svět brzy začal otáčet jiným směrem. Aby se mohli vrátit do země, ze které pocházejí, a pak si jednou mohli zajet právě sem. Na tuhle pláž. Jako hosté. Teď jsou to lidé na útěku do světa dovolených. Ten zdánlivě vždy veselý Hermann Kesten, kazatel Egon Erwin Kisch, medvěd Willi Münzenberg, šampaňská královna Irmgard Keunová, velký plavec Ernst Toller, stratég Arthur Koestler, přátelé, nepřátelé, vypravěči příběhů vržení sem, do tohoto července, vrtochem světové politiky. Vypravěči proti zániku.

Stefan Zweig v létě 1936. Velkými okny vyhlíží na moře a se směsicí dojetí, plachosti a radosti přemítá o společenství uprchlíků, k němuž se zanedlouho zase připojí. Až donedávna byl jeho život nepřetržitým, velmi obdivovaným, velmi záviděným vzestupem. Teď ho přepadl strach, má pocit, že je spoután stovkami závazků, stovkami neviditelných pout. Neexistuje žádné řešení, žádné spočinutí. Ale ještě je tu tohle léto, kdy se má všechno obrátit k lepšímu. Zde, na tomto přeširokém bulváru s nádhernými bílými domy, velkým kasinem, tímto fenomenálním palácem štěstí. Letní nálada, nenucenost, zmrzlina, slunečníky, malátnost, vítr a pestrobarevné plážové domky.

*

Už je to dávno, co byl na tomhle místě, kde začalo neštěstí roku 1914, poprvé; se zprávami, kolportéry na příbřežní promenádě, kteří každý den vzrušeně vyvolávali, stále vzrušeněji a radostněji, protože právě dělali svůj životní obchod.

Především němečtí hosté jim rvali noviny z rukou. Kluci vykřikovali titulky: „La Russie provoque l’Autriche“, „L’Allemagne prépare la mobilisation“. A taky Zweig — bledý, vkusně oblečený, v brýlích s tenkou obroučkou — za nimi kvůli tomu jezdil tramvají, aby byl zprávám blíž. Ty titulky ho elektrizovaly, cítil se příjemně napjatý a vzrušený. Pochopitelně mu bylo jasné, že celý ten rozruch zanedlouho opět pomine. Ale v této chvíli si ho chtěl užít. Možnost velké události. Možnost války. Možnost velkolepé budoucnosti, světa v pohybu. Jeho radost byla převeliká, když se díval do tváří svých belgických přátel. V posledních dnech byli celí sinalí. Nebyli připraveni účastnit se té hry. Vypadalo to, že to všechno berou nějak moc vážně. Stefan Zweig se smál. Smál se neduživým skupinkám belgických vojáků na promenádě. Smál se psíkovi, který za sebou táhl kulomet. Smál se celé té posvátné vážnosti svých přátel.

Věděl, že se nemají čeho obávat. Věděl, že Belgie je neutrální země, že Německo a Rakousko by neutrální zemi nikdy nenapadly. „Můžete mě pověsit na tuhle pouliční lampu, jestli sem Němci napochodují,“ volal

na přátele. Ti zůstávali skeptičtí. A s každým dnem byl jejich výraz ponuřejší.

Kam najednou zmizela jeho Belgie? Země vitality, síly, energie a intenzivního, jiného života. Právě tohle na této zemi, na tomto moři tolik miloval. A to byl také důvod, proč tak uctíval největšího belgického básníka.

Émile Verhaeren byl Zweigovou první duchovní láskou v životě. V něm coby mladý muž poprvé našel předmět bezvýhradného obdivu. Verhaerenovy básně otřásl Stefanem Zweigem jako do té doby nic jiného. Na nich si tříbil svůj vlastní styl, nejprve je napodoboval, později některé přebásnil a nakonec báseň za básni převedl do němčiny. Byl to on, kdo Émila Verhaerena uvedl do Německa a Rakouska a roku 1913 o něm vydal v nakladatelství Insel Verlag obdivnou knihu. V ní napsal: „A proto dnes nastal čas hovořit o Émilu Verhaerenovi, velikánovi a možná jediném z moderních autorů, kteří básnicky zachytili vědomý pocit současnosti, básnicky jej zformovali, o prvním spisovateli, jenž s nesrovnatelným nadšením a uměním navždy zvětčil naši dobu v básních.“

I kvůli tomuto Verhaerenovu nadšení, této radosti ze života, jeho důvěře ve svět, vyrazil Stefan Zweig koncem června do Belgie, k moři. Aby posílil své vlastní nadšení z Verhaerenova nadšení. A aby spatřil toho, jenž zbásnil to, co Stefan Zweig převedl do němčiny. Jako například báseň *Nadšení*, která začíná takto:

*Když budeme si úctu stále projevovat,
z nejhlubší víry, z žáru srdcí, co ho jest,
budete muset, básníci a myslitelé,
pro novou dobu novou pravdu vynalézt.*

Jsou to hymny na život. Snové krajiny. S jasným pohledem tak dlouho pozorovat svět, dokud se sám od sebe neosvětlí a neodpovídá básni, která jej velebí. A takhle láska ke světu, toto nadšení, byly tvrdě vybojovány. S námahou vydobyty na temné skutečnosti.

*Miluji pohled svůj a nervy, mysl jasnou
a teplý šepot krve v srdci, celém těle,
miluji svět a člověka a chci teď cele
nad silou, kterou do vesmíru vrhám, žasnout.*

*Vždyť život značí: přijmout, promarnit pak zase
a jenom touhy chtíví nadchnuli mě k žití,
kdož stáli jak já žádostivi jeho síti
a moudrosti, jež rudým ohněm podobá se.*

Našli se dva divocí vášnivci. Émile Verhaeren a Stefan Zweig. Jak jen se mladý Rakušan těšil na rozhovory s vnímavým mistrem.

Atentát na rakouského následníka trůnu na Zweigových cestovních plánech nic nezměnil. Svět jistoty se zdál bezpečný na věky věků. Krizí už Stefan Zweig

prožil nemálo. Tahle byla stejná jako všechny ostatní. Přejde a nezbude po ní ani stopa. Jako v celém dosa-
vadním životě.

Setkání si domluvili na druhého srpna, jenže pak si nějak vběhli do cesty už dříve, náhodou, když Zweig se-
děl modelem malíři Constantu Montaldovi v jeho ate-
liéru v Bruselu a Verhaeren se tam zastavil. Vousatému
Belgičanovi připadal Zweigův překypující entuziasmus
poněkud nepříjemný. Ale nechal si to líbit. Brzy se chtě-
li zase setkat a intenzivně o všem hovořit — o nových
básních, nových dramatech a taky o lásce, o nových dá-
mách. Zweigovo téma.

Předtím však, jak Verhaeren vzhledem k nadšení
mladého Rakušana navrhl, by se Zweig mohl setkat
s jedním z jeho přátel nahoře v Ostende. S poněkud
zvláštním přítelem, připustil. Rád se nechává fotografo-
vat na střechách svého města, jak hraje na flétnu, a taky
je to malíř, kromě toho i tvůrce masek a karikaturista,
dosud nepříliš úspěšný, lépe řečeno neúspěšný. První
výstavu měl v obchodě s koberci, který patří jednomu
jeho příteli. Jednou ročně pořádá maškarní ples, kdy
se svými kamarády v kostýmech táhnou městem. Říká
tomu „ples mrtvých krys“. Každý rok se ho účastní víc
a víc lidí. Ten muž se jmenuje James Ensor. Verhaeren
dal Zweigovi jeho adresu a doporučující dopis.

A Zweig tam vyrazil. Do obchodu Ensorovy matky,
hned za pobřežní promenádou. Prodávala karnevalové

masky a mušle a obrazy námořníků a vysušené mořské hvězdice. Úzký dům s velkými výlohami dole, ve kterých bylo tohle roztodivné zboží rozvěšené na vlascích. Zweig vstoupil. Ano, její syn je tam nahoře, prý jen ať jde klidně dál. Tmavá, úzká chodba s červeným běhounem, škodolibě se šklebící masky na zdech schodiště. Prošel kolem malé kuchyňky, červené emailové hrnce na sporáku, kapající kohoutek. Ve druhém patře seděl u klavíru muž v bekovce, tiše si pro sebe něco přehrával, zdálo se, jako by si ničeho nevšímal. Nad klavírem visel na stěně rozměrný obraz, mačkaly se na něm stovky lidí v šílených maskách, prahnoucí po neznámém cíli. Nepřirozené obličejy byly křiklavě barevné, s dlouhými nosy a prázdným pohledem. Ples mrtvých, lidová oslava smrti, všeobecná zběsilost. Zweig na ten obraz zíral jako uhranutý. Tohle nebyla jeho Belgie. Tady dlela smrt, tady byla smrt oslavována. Na kulatém stolku stála ve váze velká kytice zaprášených travin. Vpravo na krbové římsě další váza s čínským dekorem, na ní šklebící se bezzubá lebka v dámském klobouku s uschlými květinami.

Muž za klavírem nepřestával hrát a tiše si pro sebe cosi mumlal. Stefan Zweig stál chvíli jako přikovaný, potom se otočil a po úzkých rudých schodech seběhl dolů, proběhl obchodem s mušlemi, ven na ulici, na slunce, zpátky na světlo. Chtěl odsud pryč, být zase bezstarostný, něco pojist, znovu nalézt ztracenou rovnováhu.

Chvátal ke své průvodkyni. Jmenovala se Marcelle a přijeli sem společně. Fantastická žena. Nic k ženění, proboha, jen to ne, byla to spíš taková novelistická záležitost. Historka, o níž bude možné později psát. Náhlá, nečekaná intenzita života, které propadl, která jej strhla. Zběsilá, uchvacující vášeň. Takový příběh à la Stefan Zweig. Prožitá, aby se dala popsat.

Jeho opravdová láska, Friderike von Winternitz, zůstala doma v Rakousku. Nevznášela na něho žádné nároky, ani je vznášet nemohla, jelikož byla provdaná za jiného muže. A tak psala Zweigovi do Ostende, aby se s tou malou přítelkyní pěkně poměl. A užil si léto. Nádherné léto roku 1914, na něž bude Stefan Zweig vzpomínat i v pozdějších letech, kdykoli vyřkne slovo „léto“. Dvě ženy, slunce, moře, draci ve vzduchu, lázeňští hosté z celého světa, uctíváný básník, pomalu se vylidňující pláž.

Němečtí hosté opustili zemi jako první, potom Angličané. Zweig zůstal. Jeho vzrušení narůstalo. Dne 28. července vyhlásilo Rakousko válku Srbsku, k ruským hranicím nepochodovaly vojenské oddíly. Teď začalo pomalu docházet i Stefanu Zweigovi, že by to mohlo být vážné. Koupil si jízdenku do rychlíku z Ostende na 30. července. Byl to poslední vlak, který onoho léta opustil Belgii směrem Německo.

Vagony byly přeplněné, lidé postávali na chodbičkách. Každý zaslechl nějakou jinou zvěst. Každé se

věřilo, a když se vlak blížil k německým hranicím a na jednu zůstal stát mezi stanicemi a Stefan Zweig zahlédl nákladní vlaky jedoucí v opačném směru, všechny zahalené plachtami, pod kterými bylo možné tušit obrysy děl, začal pomalu chápat, kam tento vlak jede. Míří do války, která se teď už nedá zastavit.

*

Stefan Zweig vjel přímo do víru událostí. Zapisoval si všechno, okamžitě, přesně a zuřivě do deníku, který si znovu začal vést. Nemohl spát, chvěl se, psal: „Jsem úplně zlomen, nemohu jíst, nervy jsou napjaté k prasknutí.“ Styděl se před přáteli, když ještě třetího srpna nebyl odveden. Dokonce i Hofmannsthal už narukoval. Především se ale styděl před ženami. Cítil jejich pohledy. Jako by se ho ptaly: Co tady ještě děláš, mladý muži? Sám netušil.

Vojenskou službu si kroutil doma u psacího stolu, pro noviny popsal svou cestu vlakem do války a sám před sebou se ospravedlňoval v deníku, že prý jen úplně poslední řádky jeho článku byly tak trochu lež. „Vídeň mi nikdy nepřipadala příjemnější,“ psal pro noviny, „a mám radost, že jsem do ní právě v tuto hodinu našel cestu.“ Do deníku si naproti tomu poznamenává: „Vídeň byla vzhůru nohama, když jsem tam 31. července dorazil. Lidé dlouhé hodiny obléhali mobilizační

pokyny, které byly sepsány žalostnou němčinou, byly naprosto nesrozumitelné. Večer se někteří nutili do nadšení, válečné spolky, jenže to bylo teprve mdlé.“

Drobné lži. Byla válka. Pravda byla mrtvá.

Přesto Zweig uvěřil každému slovu, které četl v německých a rakouských novinách: otrávené studny v Německu, neozbrojení Němci jsou stavěni ke zdi a zastřeleni. A pak, čtvrtého srpna, zpráva, jež ho zasáhla jako blesk. Německo vpadlo do Belgie! Je to šílené, nebo geniální? Nemohl uvěřit, že by to mohlo dopadnout dobře. Německo a Rakousko bojovaly proti celému světu. Stefan Zweig by nejradši usnul, na celý půlrok, aby nemusel být svědkem tohoto zániku. Chvěl se po celém těle. Nikoli kvůli přátelům v Belgii, nikoli kvůli malé, neutrální zemi, do které vtrhly německé oddíly, aby se tak rychleji dostaly do Paříže. Nikoli kvůli jeho Belgii, oné nádherné zemi plné vitality, národnostního míšení, radosti ze života, smyslového potěšení, které ve své knize o Verhaerenovi pouhý rok předtím oslavoval coby ztělesnění pravé Evropy, jež hrdinně vzdoruje všem útočníkům. „Tehdy si nechtěli udržet nic než svůj jasný, bujarý život, svobodný, dionýský požitek, impérium žádostivých smyslů, chtěli si udržet svou přemíru jakožto měřítko. A s nimi zvítězil život.“ Jeho Belgie. Už dávno mu byla lhostejná. Zweig se teď chvěl jen a pouze kvůli Německu. A Rakousku.

Hnal se ulicemi Vídně a pátral po nových zprávách, nových zvěstech, nových hlášení o vítězstvích německé

armády. Když se proslýchlo, že za pár minut bude na ministerstvu války oznámeno velké vítězství, pádil tam spolu s tisícovkou Vídeňanů. Rojili se kolem osvětlených oken jako hmyz v noci. A zase žádné vítězství. Znovu probdělá noc.

Stefan Zweig chtěl pryč, do válečného pole. Nechal si narůst vousy, aby působil odhodlaně, divoce a připraven k boji. V den německého vpádu do Belgie sepsal závěť. Z trezoru v bance si vyzvedl značný finanční obnos. Do deníku si zapsal: „Německá vítězství jsou báječná!“ Plál. Slavil. Psal: „Konečně čerstvý vzduch!“ A tolik záviděl Berlínu jeho jásoť.

Ještě o mnoho let později, už jako dávno světoznámý pacifista, jako světoznámý spisovatel, který prožil další zániky světa, napíše do své vzpomínkové knihy *Svět věrejška*, že i přes veškerý odpor, přes veškerou nenávisť vůči válce by nikdy nechtěl o tyto srpnové dny přijít. V těchto dnech se všechno zhroutilo. Navždy a nenávratně zhroutilo. Přesto to byl velký okamžik. „Tisíce a statisíce lidí cítily jako nikdy předtím to, co raději měly pociťovat v míru: že totiž patří k sobě.“

Zweig psal uctivé dopisy Idě Dehmelové, choti Richarda Dehmela, nejhorlivějšího válečného dobrovolníka mezi německými spisovateli, který se už od prvních dnů války nečinil pouze na válečném poli, nýbrž také

za psacím stolem a psal mimořádně zanícené, nacionalistické válečné básně. „I kdyby zničení státu znamenalo také konec tohoto věčného nádherného vypětí našeho lidu,“ psal Zweig paní Dehmelové, „tak tyto básně by nám stále připomínaly nebezpečí a celou vnitřní bídu.“

Naneštěstí i druhá strana psala básně. Bylo to devátého listopadu, kdy si Zweig do deníku poznamenal „malou katastrofu svého života“. Neboť jeho učitel, otec, předobraz, jeho velký belgický přítel Verheeren také básnil. Německé a rakouské noviny otiskly jeho verše jako odstrašující příklad. Byly to první Belgičanovy básně, které do němčiny nepřeložil Stefan Zweig. Ten se již dříve dozvěděl o Verhaerenových plánech psát o válce. A prostřednictvím jejich společného přítele Romaina Rollanda jej zapřísahal, aby „verši svěřil jen fakta a tím mu propůjčil i trvání, o jejichž jistotě je přesvědčen“. Jenže Verhaeren učinil z každé zvěsti o germánských krutostech lyrickou pravdu. Znásilněné dívky, odřezaná ňadra, utáté nožičky dětí v kapsách německých vojáků. Vše v poetickém tónu obrazy zpitého básníka života, kterého Zweig tak uctíval.

*Čeho byl ve Flandrách svědkem, ó jak truchlivé slunce,
v plamenech žen a v popelu měst,
dlouhého zděšení, zločinů náhlých,
po nichž germánský sadismus žíznil a prahnul.*

Stefan Zweig nemohl pochopit, komu to věnoval svou veškerou lásku, svůj veškerý obdiv. Tyto řádky pocházejí od stejného muže, jenž pro něho ztělesňoval to nejlepší z Evropy, který jej naučil, „že pouze dokonalý člověk může být dobrým básníkem“. A Zweig se zoufale táže, zda to všechno nakonec nebyla jen lež — základ jeho života, překládání i básnění.

Nejhorší na této belgické básni byla výtká barbarství. Tvrzení, že v této německé válce všechno neprobíhá čestnými, civilizovanými prostředky. Válka, jak si ji představoval Stefan Zweig, znamenala hrdinství a odvahu obětovat se pro dobrou, nutnou věc. A také nepřátelé měli projevit dobré chování. „A tak by bylo mým největším štěstím, kdybych mohl jako důstojník vyrazit na koni proti civilizovanému nepříteli,“ napsal on, syn majitele textilky z Vídně, svému nakladateli Kippenbergovi do Německa. Zweig měl o válce značně romantické představy. Srdnatý jezdec s vybraným chováním a šavlí vyráží v sedle proti civilizovanému nepříteli, například proti Francouzům.

V těchto měsících nezáviděl Němcům jenom jejich vítězství, záviděl jim především jejich nepřátele. Zweig nechtěl bojovat proti Rusku, nechtěl bojovat proti barbarům, Slovanům, nepřátelům civilizace. V dopise svému německému nakladateli dal kromě toho jasně na srozuměnou, za koho by nutně bojovat nechtěl: za ony výspy dunajské monarchie, které byly v prvních

měsících války ohroženy nejvíce. Oblasti poblíž ruské hranice, kde lidé mluvili polsky, rusky nebo jidiš. Neznámá, vzdálená, poněkud podivná východní území. Zweig psal Kippenbergovi: „To vysvětluje, proč se z rakouských intelektuálů ani jeden jediný dobrovolně nepřihlásil na frontu a proč se ti, kteří tam byli umístěni, dokonce nechali převelet — také nám schází ona souvislost, které jistě rozumíte. Brody jsou pro mě totéž co Insterburg, tady jsem zůstal chladný, tam bych se zničenečně chvěl! Existuje toliko jediná spojitost, pouze jazyk je vlast v nejvyšším smyslu!“